

Иван Бянов

АГРАРНАТА СТРУКТУРА В СТРАНИТЕ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В КРАЯ НА ХХ И НАЧАЛОТО НА ХХІ ВЕК

AGRICULTURAL STRUCTURE IN THE COUNTRIES OF EUROPEAN UNION IN THE END OF 20TH AND BEGINNING OF 21ST CENTURY

Abstract: Agricultural structure development is very important index for agriculture sector in EU. Agricultural census provides exact picture of agricultural structure. In this article analyze of agricultural structure is made on the base of UAA and number of holdings. (до 150 знака)

Key words: agricultural structure, UAA, number of holdings, EU (до 5 ключови думи)

Въведение

Селското стопанство е било, е и ще бъде сред основните политики на страните от ЕС, поради неговото значение за продоволствената сигурност и устойчивост на селските райони. Рационалната аграрна структура в страните-членки на ЕС е от голямо значение за максимизиране ползата за обществото¹. Над 77% от територията на ЕС са селски райони (47% селскостопански земи и 30% гори), в които живее около половината от населението (селскостопански общности и други жители)². В допълнение, броят на земеделските стопани в ЕС е 12 милиона (на пълно работно време). Селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост, която е силно зависима от него за своите доставки, заедно представляват 6% от БВП на ЕС, 15 милиона предприятия и 46 милиона работни места³.

Целта на настоящата статия е да анализира аграрната структура на страните-членки на ЕС⁴ на база размер на използвана земеделска площ (ИЗП), без оглед формата на собственост, и брой на земеделските стопанства, ситуирани по етажите на аграрната структура. Изследването обхваща периода 1990–2010 г. за ЕС-15 и 2003–2010 г. за ЕС-Н12⁵. Проследяват се промените, които настъпват през изследвания период, както и приликите и различията между аграрните структури на държавите⁶.

Проучванията на структурата на земеделските стопанства са основата на системата за преброяване в аграрния сектор. Първото такова проучване е проведено през 1966/67 г., последвано от земеделско преброяване през 1970/71 г., а последното селскостопанско преброяване е проведено през 2010 г.

¹ Бюджетът за Общата селскостопанска политика за 2014–2020 г. за 28-те страни от ЕС възлиза на 95 млрд. евро (по текущи цени).

² <http://europa.eu>; Европейска комисия – информационен бюлетин, 23.06.2016.

³ Пак там.

⁴ Разпределението на земеделските стопанства по етажите на аграрната структура е съобразено с наличните данни от Евростат. Участниците в ОСП са земеделските стопанства, субекти в аграрните структури на страните-членки на Общността.

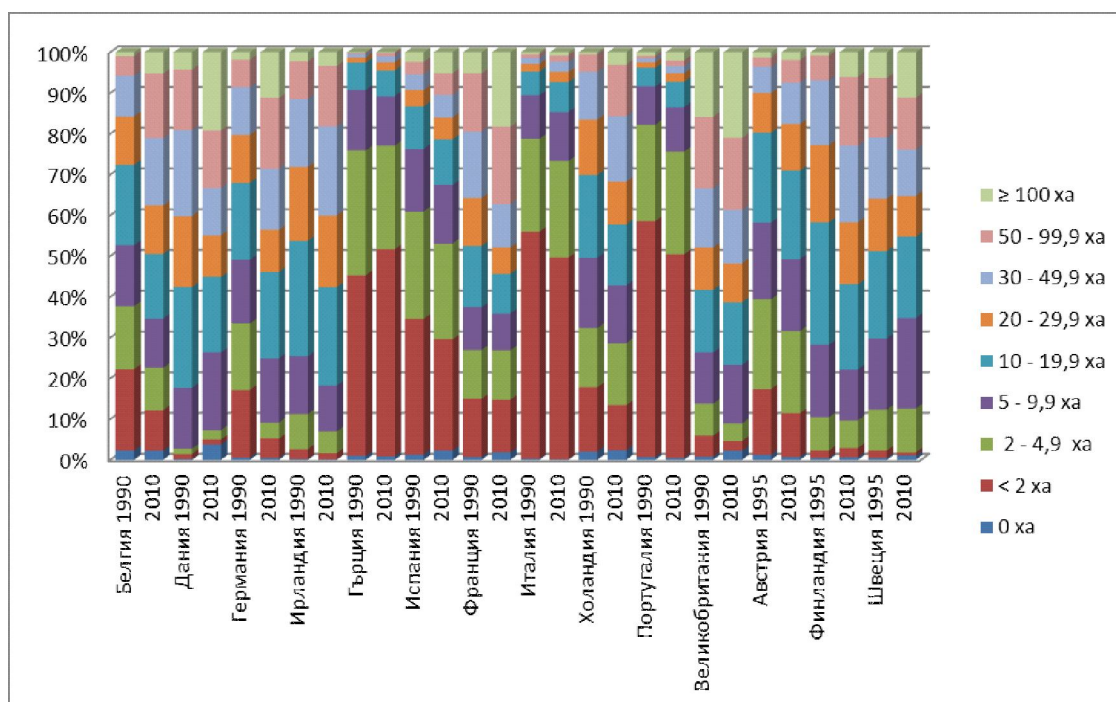
⁵ Това са държавите, които са се присъединили към ЕС след 2004 г., с изключение на Хърватска, която е най-новия член на Общността от 2013 г.

⁶ В анализа не са включени Люксембург, Малта и Кипър. Първата референтна година за Австрия, Финландия и Швеция е 1995 г.

1. Аграрната структура на страните от ЕС-15

Аграрната структура на всяка страна-членка на ЕС се характеризира със своите особености, но всички са с ясно изразено намаляване броя на земеделските стопанства от по-ниските етажи на аграрната структура.

За аграрната структура на Италия е характерен висок относителен дял на стопанствата в етажите на аграрната структура с ИЗП до 10 ха, а именно – 89,19% през 1990 г. при отчитане на лек спад до 85,24% през 2010 г. Броят на големите стопанства, тези с над 100 ха ИЗП, е 1-2% в аграрната структура през изследвания 20-годишен период, малко са, но стопанисват между 23 и 25% от ИЗП. Испания е с аграрна структура подобна на Италия, но стопанствата в етажите с ИЗП под 10 ха са 76,36% през 1990 г., като делът им спада до 67,43% през 2010 г., при съпътстващ спад на дела на стопанисваната ИЗП от 14,54% на 8,82%. Броят на големите стопанства, тези с над 100 ха ИЗП, заема между между 2 и 5%, трендът им към увеличаване е ясно разграничим, при съпътстващо увеличаване дела на стопанисваната ИЗП от 47% през 1990 г. до 55% през 2010 г. Заслужава внимание фактът, че стопанствата с ИЗП между 50 и 99,9 ха увеличават своето присъствие в аграрната структура в относителни и абсолютни величини – брой и стопанисвана ИЗП.

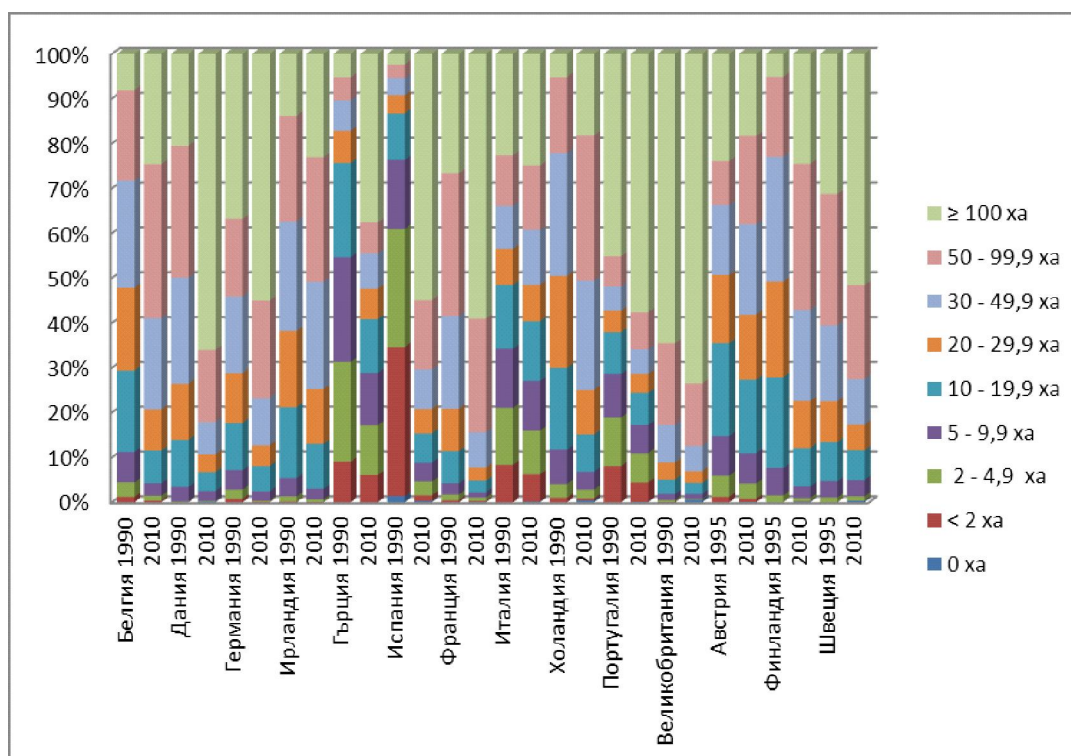
Фигура 1. Динамика на броя на земеделските стопанства в етажите на аграрната структура на страните-членки на ЕС-15

Франция е с аграрна структура, характеризираща се с почти непроменен дял на стопанствата с ИЗП до 10 ха, т.е. 34–36% за периода 1990–2010 г. За изследвания период делът на стопанствата от най-високия етаж на аграрната структура се увеличава от 5% през 1990 г. до 18,26% през 2010 г., както и стопанисваната от тях земеделска земя от 27% до 59,11% респективно през 1990 и 2010 г. Германия е с аграрна структура подобна на Франция, но тук се забелязва голям спад на броя стопанства в етажите на аграрната структура с ИЗП под 10 ха – от 49% през 1990 г. на едва 25% през 2010 година. Тази динамика се запазва и при стопанисваната ИЗП от същите стопанства – от 7,13% на едва 2,42%, но поради голямото намаление на броя стопанства, се запазва относително устойчивия средният размер на земеделско стопанство през изследвания 20-годишен период. Стопанствата с ИЗП между 50 и 99,9 ха са по-устойчиви отколкото във Франция, поради запазването и увеличаването на относителния дял на стопанисваната от тях земеделска земя и дела на стопанствата. Земеделските стопанства с ИЗП е – 100 ха стопанисват 36,83% от ИЗП през 1990 г. и достигат до 55,06% от ИЗП през 2010 г. Великобритания се характеризира с аграрна структура подобна на френската, но с някои разлики. Стопанствата от етажите на аграрната структура с ИЗП до 10 ха са с по-малка относителна

тежест – 26,3% през 1990 г. до 23,3% през 2010 г., при запазване на почти непроменено ИЗП. Стопанисваната ИЗП в стопанствата от най-високия етаж на аграрната структура достига 73,93% през 2010 г. за разлика от Франция в същата група.

Гърция се характеризира с особен тип аграрна структура, при която относителният дял на земеделските стопанства с ИЗП под 10 ха достига 90,76% през 1990 г. и запазва почти непроменено съотношението си през 2010 г. – 89,20%, но в абсолютни величини е ясен трендът на спад в броя на тези земеделски стопанства от 771 550 бр. на 644 940 бр. през 2010 г. Стопанисваната ИЗП от тези земеделски стопанства в етажите на аграрната структура спада от 54,62% (1 999 640 ха) през 1990 г. на 28,80% (1 491 350 ха) през 2010 г. От друга страна, земеделските стопанства от най-високия етаж на аграрната структура – над 100 ха, са 0,21% (2010 г.) от всички, но дялът на стопанисваната земя се е увеличил от 5% през 1990 г. на 37,67% през 2010 г. Португалия е с аграрна структура, подобна на гръцката, но с някои отличителни черти. Тук, за разлика от Гърция, спадът в броя на земеделските стопанства с ИЗП до 10 ха е много по-осезаем, т.е. с 284 410, както и стопанисваната от тях ИЗП – 512 510 ха. Но въпреки това се запазва висок относителният дял на тези стопанства в аграрната структура през 2010 г. – 86,51%. Същевременно се наблюдава ръст в стопанисваната ИЗП в стопанствата в етажите на аграрната структура с ИЗП над 50 ха, достигайки до 66% за двете групи през 2010 г.

Аграрната структура в Дания, Швеция и Финландия е със сходни характеристики, но всяка страна е със своите особености, които анализирам в този параграф. Във Финландия е налице спад в относителният дял на стопанствата и стопанисваната земя в етажите с ИЗП до 10 ха, докато при Швеция и Дания е налице нарастване на относителния дял на стопанствата от същите етажи, съответно с 5 и 9%, докато дялът на стопанисваната от тях ИЗП е относително постоянен. За сметка на това обаче броят на стопанствата и стопанисваната ИЗП от най-високия етаж, т.е. с ИЗП над 100 ха се характеризират с нарастване в абсолютни и относителни величини и при трите държави, като в Дания стопанисваната ИЗП достига до 66,14% през 2010 г. В Дания и Швеция е изразен спадът при броя стопанства с ИЗП между 50 и 99,9 ха, както и стопанисваната от тях ИЗП. Земеделските стопанства от същия етаж на аграрната структура във Финландия и стопанисваната от тях ИЗП, се увеличават както в относителни, така и в абсолютни стойности (6030 на 10 840 бр. земеделски стопанства през 2010 г.). Тук трябва да се направи уточнението, че данните за Дания са от 1990 г., а за Финландия и Швеция – от 1995 г. Ирландия е с аграрна структура подобна на Финландия, но със своите особености:

Фигура 2. Динамика на стопанисваната ИЗП в етажите на аграрната структура на страните-членки на ЕС-15

земеделските стопанства са повече на брой, както и ИЗП спрямо Финландия, но процесите в аграрната структура са абсолютно идентични – прираст на стопанствата и стопанисваната от тях ИЗП в етажите с ИЗП над 50 ха на стопанство.

Белгия и Холандия се характеризират с абсолютно идентични аграрни структури, добре балансирани и сравнително равномерно разпределени земеделски стопанства по етажите на аграрните структури. Стопанствата с ИЗП под 10 ха търпят промени, изразяващи се в спад в техния брой със 7% в Холандия и с 15% в Белгия при съпътстващо намаляване на стопанисваната ИЗП с 5% и 7%, за анализирания период. Стопанисваната земя е концентрирана в стопанствата от етажите на аграрната структура с ИЗП над 30 ха, нараствайки в Белгия с 27 % и в Холандия с 15%.

Австрия се характеризира с уникално развитие на аграрната структура, а именно – в земеделските стопанства с ИЗП над 100 ха намалява стопанисваната от тях ИЗП за периода 1995–2010 г. (с 320 000 ха), при запазване на техния брой. Това води до спад в средния размер на едно стопанство в този етаж. За сметка на това обаче нараства броят и стопанисваната ИЗП в стопанствата от етажите на аграрната структура с ИЗП между 30–49,9 ха и 50–99,9 ха (съответно с 45 000 ха и 232 900 ха). Както и при останалите страни членки е налице спад в относителна и абсолютна величина на броя на земеделските стопанства и стопанисваната ИЗП в етажите на аграрната структура до 10 ха.

2. Аграрната структура на страните от ЕС-N12

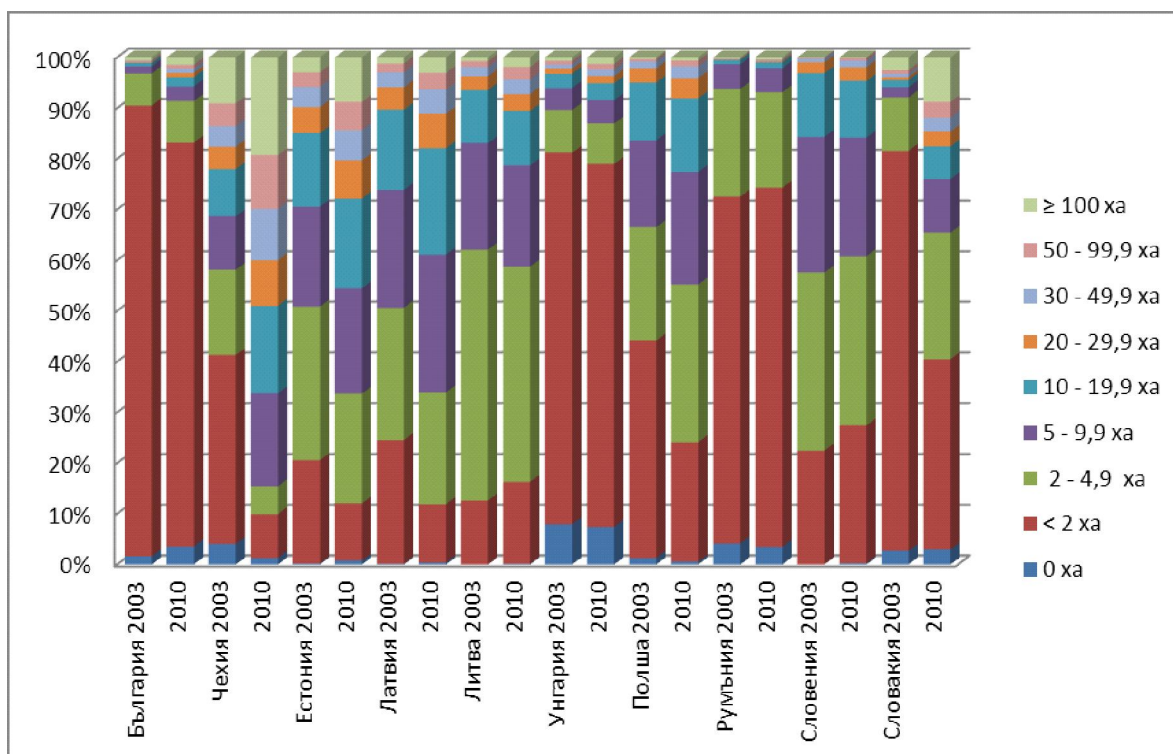
Въз основа на проведения анализ и получените фигури 3 и 4 могат да се изведат няколко важни постановки по отношение аграрната структура на страните от ЕС-N12.

Аграрната структура на Чехия се характеризира голям спад на броя земеделски стопанства с ИЗП до 10 ха, а именно от 64% на 33% през 2010 г., в комбинация със спад при стопанисваната от тях ИЗП от 2% на 1%. Характерната особеност тук е, че стопанствата с ИЗП ≥ 100 ха увеличават броя си от 4160 през 2003 г. на 4420 през 2010 г., запазват почти постоянна стопанисваната ИЗП в размер на 88–89%. Наблюдава се прираст в броя на земеделските стопанства и стопанисваната от тях ИЗП в етажите на аграрната структура от 20 до 99,9 ха в абсолютни и относителни величини.

За аграрната структура на България е характерен много висок относителен дял на земеделските стопанства в етажите с ИЗП до 10 ха, а именно – 98,24% през 2003 г. до 94,26% през 2010 г. или спад с 304 800 земеделски стопанства. Тук следва да се направи уточнението, че стопанствата със стопанисвана ИЗП 5 – 9,9 ха увеличават своя брой с 1010, а стопанисваната ИЗП с 8500 ха. Всички земеделски стопанства с ИЗП над 10 ха бележат ръст в техния брой и стопанисвана ИЗП, като най-голямо е увеличението на стопанисваната ИЗП при тези с над 100 ха, 1 492 060 ха. За съответния период ИЗП на тези стопанства концентрират в себе си 82,40% от ИЗП на държавата. Унгария – характерна е с аграрна структура подобна на България, но със следните особености: – висок относителен дял на стопанствата без ИЗП, а именно 7,91% до 7,41% през 2010 г., въпреки че се наблюдава спад в техния брой с 18 380; ръстът в брой и стопанисвана ИЗП се наблюдава в етажите на аграрната структура с ИЗП над 20 ха; концентрацията на ИЗП в стопанствата с над 100 ха стопанисвана земеделска площ достига едва до 64,74% през 2010 г. (ръст с 436 270 ха). В Унгария, също като в България, се наблюдава най-голям спад в броя при земеделските стопанства с ИЗП < 2 ха – 153 920 за 7-годишния период.

Словенската аграрната структура е в особеността на прираста на земеделските стопанства с ИЗП < 2 ха (с 3010 бр.), както и стопанисваната от тях ИЗП. В аграрната структура, относителният дял на земеделските стопанства с ИЗП под 10 ха остава почти непроменен, но стопанисваната ИЗП спада с 5,84% за периода 2003–2010 г. Другите динамични промени се случват в стопанствата с ИЗП между 20 и 99,9 ха, а именно – нарастване на стопанисваната ИЗП и техния брой.

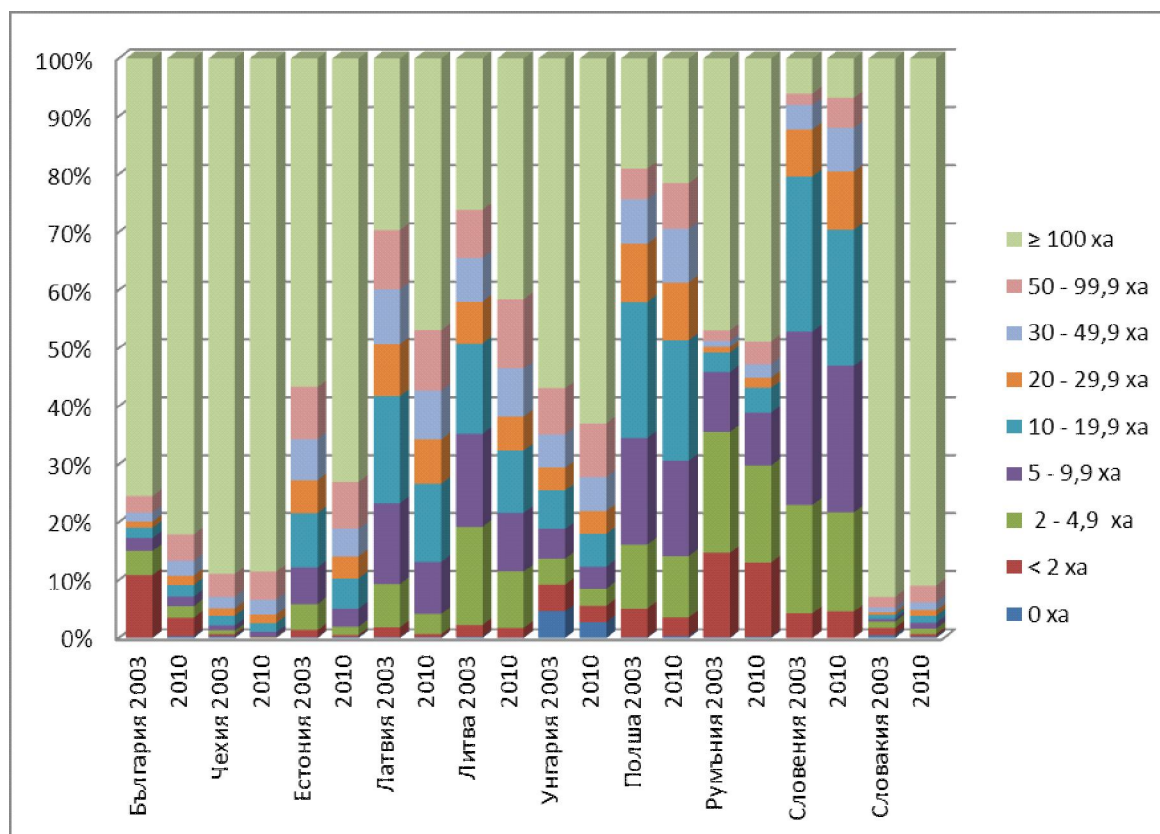
Аграрна структура на Словакия се характеризира с увеличаване броя и стопанисваната ИЗП от съответните етажи на всички стопанства с ИЗП над 5 ха, но и тук относителният дял на стопанствата с ИЗП до 10 ха е изключително висок – 96,71% през 2003 г. до 78,30% през 2010 г. Земеделските стопанства с ИЗП под 2 ха намаляват от 56 180 на едва 8720 бр. през 2010 г. Също като при Чехия, характерната особеност тук е, че стопанствата с ИЗП ≥ 100 ха увеличават броя си от 1850 през 2003 г. на 2210 през 2010 г., но при спад на стопанисваната ИЗП със 268 270 ха и запазване на високия относителен дял на ИЗП – 91,08% през 2010 г.

Фигура 3. Динамика на броя на земеделските стопанства в етажите на аграрната структура на страните-членки на ЕС-N12

Аграрната структура на Румъния е подобна на Полша, но следва да се отграничат някои важни особености. Румъния запазва високия си относителен дял на земеделски стопанства с ИЗП до 10 ха при 98,65% през 2003 г. до 97,86% през 2010 г., въпреки спада в абсолютни стойности с 647 690 бр. (от тях 335 420 са стопанства от етажа на аграрната структура с ИЗП <math>< 2\text{ ха}</math>). Освен това, се запазва и сравнително високия относителен дял на стопанисваната ИЗП от тези стопанства – 38,93%. Същевременно, обаче, в Полша земеделските стопанства с ИЗП до 10 дка свиват присъствието си в относителни величини от 83,67% на 77,42% през 2010 г. при стопанисвана ИЗП 30,68%, а изразено в абсолютни величини намаляването броя на земеделските стопанства е с 650 980 бр. (от които 576 450 бр. са стопанства от етажа на аграрната структура с ИЗП <math>< 2\text{ ха}</math>). Съсредоточаването на земеделски стопанства в ниските етажи на аграрната структура, макар и с намаляваща тежест, е характерно за Румъния, докато при Полша е налице по-равномерно разпределение на земеделските стопанства и ИЗП. В обобщение на гореизложеното е и фактът, че най-големите земеделски стопанства, тези с ИЗП над 100 ха, в Полша владеят едва 21,6% от ИЗП, докато в Румъния – 48,91% за 2010 г.

Литва, Латвия, Естония – прибалтийските републики са със сходни аграрни структури, особено Литва и Латвия, при които протичат абсолютно идентични процеси. Аграрните структури на Литва, Латвия и Естония се характеризират с висок относителен дял на земеделските стопанства в етажите с ИЗП до 10 ха, като при всички се забелязва спад в относителния дял и брой на стопанствата, както и стопанисваната от тях ИЗП. При Литва и Латвия е налице увеличаване на броя и относителния дял на стопанствата с ИЗП над 20 ха, като концентрацията на земеделска земя при стопанствата с над 100 ха достига до 41,57% и 46,97% през 2010 г. При Естония – спад в броя на земеделските стопанства в етажите на аграрната структура до 50 ха, както и стопанисваната от тях ИЗП. Стопанствата с ИЗП над 100 ха концентрират в себе си 73,19% от ИЗП на държавата през 2010 г. От изследваните държави Естония е с най-малък брой на земеделските стопанства през 2010 г. – 19 610.

Фигура 4. Динамика на стопанисваната ИЗП в етажите на аграрната структура на страните-членки на ЕС-N12

В обобщение на направения анализ на основните показатели на страните членки на ЕС може да се изведат следните изводи: през 2010 г. в ЕС-27 съществуват 12 014 760 земеделски стопанства, от тях 5 637 200 (46,92% от всички стопанства) са с ИЗП под 2 ха и стопанисват 4 200 960 ха (или 2,41%) ИЗП в ЕС-27. Тези земеделски стопанства са концентрирани основно в 3 страни-членки, а именно – Румъния, Италия Унгария (3 963 830 бр.), както и стопанисваната от тях площ – 2 583 350 ха, следователно през следващите години в тези държави се очакват динамични промени в най-ниските етажи на аграрната структура.

На другия полюс, при земеделските стопанства с ИЗП над 100 ха, се очертава ясна тенденция на свръхконцентрация на земеделска земя – през 2010 г. в тези стопанства се стопанисват 88 873 000 ха или 50,93% от общо 174 499 150 ха за ЕС-27. Същевременно броят на тези стопанства през 2010 г. е едва 325 010 (2,71% от всички земеделски стопанства).

От гореизложеното е видно, че броят на земеделските стопанства за всички страни намалява, но при относително запазване средния размер на стопанство по етажите на аграрната структура. Същевременно използваната земеделска площ на страните членки остава относително постоянна, докато в етажите на аграрната структура е налична динамика в броя на земеделските стопанства. В резултат на промените ИЗП се съсредоточава в най-високите етажи на аграрната структура. Най-големите промени в броя на земеделските стопанства са в най-ниските етажи – с ИЗП до 10 ха., докато най-осезаемите промени в стопанисвана ИЗП са в земеделските стопанства с размер на ИЗП над 10 ха. Общо за Общността милиони ха земеделска земя се трансферират в най-големите стопанства с ИЗП над 100 ха. Изключение от това правило се наблюдава при Словения (делът на стопанисваната ИЗП в най-големите стопанства е едва 6,81%) и Австрия (делът на стопанисваната ИЗП в най-големите стопанства спада от 23,96% през 1995 г. на 18,36% през 2010 г.).

Заключение

От направения дотук анализ може да се направят следните изводи:

Промените в аграрните структури на страните членки на Европейския съюз са динамични, но с различен интензитет. В страните от ЕС-15 аграрните структури са с по-слаби изменения през изследвания период, докато в страните от ЕС-Н12 се наблюдават по-сериозни размествания в етажите на аграрните им структури. Това може да се обясни с факта, че „новите страни членки” на Общността все още се приспособяват към правилата на единния европейски пазар и се очакват по-динамични изменения, с тенденция да останат само устойчивите на конкурентния натиск от ЕС-15.

Аграрната структура на България все още не е устойчива и продължава своето развитие и свръхконцентрация на земеделски земи в най-високия етаж – с ИЗП над 100 ха.

Какво ще се случи в бъдещите 20 години?⁷ Дали Европейското земеделие ще се доминира от няколко много големи земеделски стопанства, които са високомеханизирани и са собственост на по-възрастни земеделски стопани? Въпреки описаните тенденции сред основните показатели в ЕС през последните 20 години, подобен краен вариант едва ли е реално осъществим. Първо, няма еднакво и унифицирано европейско селско стопанство. Разнообразието от структури, производствени методи и използване на земеделската земя е невероятно достижение на земеделския сектор в 27-те страни, което се допълва от изключително различните размерни структури, почвено-климатични условия и социално-икономическа среда. Въпреки, че се наблюдават общи трендове в страните от Общността, то съотнесено към размера на земеделската земя, са налични различни резултати – 10% увеличение на средния размер на земеделско стопанство в Унгария означава 0,9 ха (2010 г.), но при Германия е 5,6 ха. Второ, описаните трендове няма да продължат безкрайно дълго време. Дори в САЩ, където промените в аграрната структура са по-напред от ЕС (средният размер на земеделско стопанство е 167 ха, в сравнение с 12,6 ха в ЕС)⁸, значителна част от земеделските стопанства остават в ниските етажи на аграрната структура. На трето място, интервенциите на ЕС и на националните правителства имат за цел да поддържат разнообразието и устойчивостта на земеделието, както и качеството на живот в селските райони. В бъдеще структурните промени ще продължат, но мерките на ЕС могат да подсилят балансирано териториално развитие и процъфтяващи селски райони.

ЛИТЕРАТУРА

1. Agriculture, fishery and forestry statistics, 2010, Eurostat, p. 11–12.
2. Agricultural economic Briefs, Brief 3, September 2011, p. 1–3.
3. <http://ec.europa.eu/eurostat>
4. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-631_bg.htm

⁷ Agricultural economic Briefs, Brief 3, September, 2011.

⁸ Agricultural economic Briefs, Brief 3, September, 2011, с. 3.